

PROBLEMI GRANICA RASTA SIROVINA I RATA

Problemi granica rasta, sirovina, energije i hrane i mogućnosti lokalnih ratova radi osiguranja vitalnih sirovina ubrajaju se među svakako najvažnija pitanja suvremenog svijeta, tj. druge polovice i kraja XX stoljeća. U političkom i geopolitičkom smislu kao vremensko određenje razdoblja suvremenog svijeta smatra se period od početka 1950-tih godina. Berlinska kriza, Korejski rat, pojava sovjetske atomske bombe, oslobođenje Kine i sovjetsko-kinesko savezništvo definitivno su označili početak hladnog rata. Pored toga počinje raspad kolonijalnog sustava, socijalizam se počinje sve više afirmirati kao svjetski proces, Panča Sila i Bandungška konferencija znače početak ideje koegzistencije i nesvrstavanja, dok se preko uvođenja samoupravljanja u Jugoslaviji začinje mogućnost novih društvenih odnosa koji imaju perspektivno značenje i u globalnim razmjerima. A sve su to osnovne odrednice koje definiraju svijet suvremenosti.

Pitanja granica rasta i životnih izvora zadiru i u samu čovjekovu bit — jer — riječ je o *nužnosti promjena društvenog sistema, formiranja novog čovjeka i nove etike, a vezana su i uz međunarodne političke odnose i imperijalizam*. Iako bit i smisao svjetske povijesti čini kretanje prema slobodi, ovaj se proces izražava nizom značajnih pojava, koje u suvremenim prilikama poprimaju i globalne razmjere. Među te najznačajnije pojavnosti valja ubrojiti: *demografsku eksploziju, problem sirovina, energije, hrane i granice rasta, odnose razvijenih i nerazvijenih zemalja, i probleme zagađivanja okoliše*; zajednička osobina svih tih pojava jest da su one u stalnom procesu kumulacije tenzija; druga skupina problema odnosi se na mogućnosti razrješenja, tj. na *represiju totalitarizmom i militarizacijom ili razvitkom socijalizma, novog čovjeka i nove etike*; o karakteru razrješenja ovise onda i proces i stupanj *otuđenja čovjeka*; i konačno — sve navedeno u krajnjoj se liniji sažima u pitanju *čovjekove slobode*.

PROBLEM GRANICA RASTA

Nužnost i mogućnost neograničenog kvantitativnog rasta i to rasta u svakom pogledu, pri čemu se kvantitativni rast izjednačava sa samim poj-

mom i smislom napretka, ili — nulti rast i formiranje novog čovjeka, jedna je od temeljnih dilema u vezi s problemom granica rasta. U ovom napisu pokušat ćemo pokazati nužnost ograničenja rasta u jednom i *nužnost neograničenog rasta u drugom aspektu.*

Nužnost promjena u načinu mišljenja. Kritičari nužnosti granica rasta regrutiraju se iz redova onih koji stoje pod apsolutnom impresijom povijesnog iskustva: naime — problem se sastoji u tome da se *sav dosadašnji razvitak temeljio na stalnom probijanju i prevladavanju sviju granica* (geopolitički to bi se moglo nazvati tipično frontierskom situacijom). *Upravo je prevladavanje sviju granica i stvorilo čovjeka.* Ali — danas se nalazimo na pragu posvema novog i bitnog različitog gledanja i načina mišljenja — to jest nužnosti ograničenja kvantitativnog rasta; a očito je, da je takvu temeljnu razliku u shvaćanjima i načinu gledanja, razliku koja posvema negira čitavo povijesno iskustvo i otvara sasvim novo poglavlje u daljnjem opstojanju, mnogima zapravo teško ili nemoguće prihvatiti. Jer — ljudi su ipak konzervativni!

Politički ili »politički« razlozi. Bitne promjene u načinu mišljenja i prihvaćanje granice rasta imaju svoju »nezgodnu« stranu i s određenog političkog odnosno »političkog« stajališta. Intenziviranje i kumulacija problema o kojima postavljaju riječ u vezi s granicama rasta i pitanje samih granica rasta događaju se upravo u vrijeme kada socijalizam prerasta u svjetski proces, ili kada kapitalizam i imperijalizam doživljavaju snažno osporavanje. Bitna značajka svakog novog političkog sistema i društvenog uređenja jest činjenica da on nastoji riješiti sve naslijeđene probleme, da se pokazuje kao opća i svespasavajuća panaceja, da upravo on otvara vrata u ljepšu budućnost i da je prožet principom eudaimonizma. Svaka nova klasa koja nastupa smatra da baš njezino povijesno nastupanje naprosto znači ključ za rješenje svih problema u svjetskom povijesnom razvitku. Isto, dakako, vrijedi i za socijalizam. To znači da je »nezgodno« u vrijeme opće početne afirmacije socijalizma govoriti o bilo kakvim ograničenjima, jer, razumljivo, nove društvene snage u početku svoje pobjedonosne ere, kao zalag uspjeha negiraju i sve postojeće granice. *Započeti jedan pobjedonosni put s bilo kakvim unaprijed zadanim granicama, a u tome i granicama kvantitativnog rasta, neoportuno je i neprihvatljivo.* Upravo obratno — svaki novi poredak nastupa s idejom neograničenih mogućnosti, koje upravo on — i jedini — podastire čovječanstvu. Dakako, da s istinskim socijalizmom sve to ima malo veze, ali to nikako ne znači da su baš svi pristaše, nosioci i zagovornici novih društvenih odnosa uspjeli prevladati svoja ograničenja. Važno je pri tom naglasiti da je situacija u tom smislu danas zapravo teža nego u doba intenzivnog nastupanja ili afirmacije kapitalizma (imperijalizma), jer se u vrijeme njegova intenzivnog razvitka u XIX st., tj. u doba jakog razmaha industrijske revolucije, neka pitanja u vezi s granicama rasta, sirovina i energije, objektivno nisu ni mogla definirati na način kao što se, opravdano, mogu danas. U XIX st. razvitak se temeljio na viziji neograničenosti sirovina i energije i u uvjetima dovoljnosti životnog prostora. Međutim, danas je situacija ipak različita!

Razlozi jedinke također mogu biti vrlo značajni za neprihvaćanje granica rasta. Oni se nalaze u sferi podsvjesnog. Ukratko — riječ je o slijedećem:

priznati općenito granice rasta znači, za jedinku, priznati i vlastitu biološku ograničenost, ograničenost u trajanju, znači sukobiti se s vlastitom i konačnom granicom, tj. sa smrću. Tu svoju ograničenost jedinka ne želi priznati — baš kao što se na jednoj višoj razini mišljenja, znanja i svijesti ne želi priznati da smo ipak zarobljenici sunčevog sustava, i da ga za vrijeme trajanja jednog ljudskog života ne možemo napustiti. Jedinka podsvjesno ne želi priznati smrt — i zato ideja — »Non omnis moriar« — manifestirana preko odgoja potomstva, trajnih djela u umjetnosti i znanosti (ili u zločinu, svejedno) predstavlja onu projekciju kojom se jedinka nastavlja u vječnost. Preživjeti svoju vlastitu smrt i nastaviti se na bilo koji način preostaje kao jedino značajno, i pred stravom vlastite smrti blijeđe sva trabunjanja o preživljavanju čovječanstva, seobi na druge planete itd., itd. Uostalom, to je i jedan od razloga zašto su i izmišljene i zato se i iz sebe same podržavaju i održavaju religije, koje preko besmrtnih duša ili seobe duša projiciraju jedinku u vječnost, negirajući i uklanjajući time ograničenost i nestanak. *Protivljenje, dakle. granicama rasta predstavlja podsvjesni odgovor na ljudsku ograničenost. A to je iluzija koje se jedinka ne želi lišiti.*

Novi čovjek, nova etika i dokidanje boga. Međutim, iako granica rasta postoje — barem u onom vidu na što se taj pojam obično odnosi (sirovine, energija, hrana, stanovništvo, prostor), *neke granice rasta ne samo da ne postoje, nego ih treba apsolutno negirati, a svako inzistiranje na njima definirati kao najreakcionarnije mračnjaštvo.* To jest ne postoje granice u procesu očovječenja čovjeka, humaniziranja ljudskih odnosa i rasta duhovnog. A to je od svega, ipak, valjda, najvažnije! *Ne postoje granice u formiranju nove etike, koja znači težnju, proces i stanje u kojem će mjera stvarima biti to da ljudi budu bolji, a ne da budu jači i da imaju više.* Ovaj proces neprestanog očovječenja i etiziranja čovjeka i njegovih odnosa nema granica, i on »na kraju« dokida boga, to jest — očovječeni čovjek sada sam postaje bogom (ili logosom, ili tao-om ili nečim četvrtim, svejedno), time ukida boga i sebe postavlja u središte zbivanja i svijeta. Na taj način čovjek se pretvara u boga, odnosno stvara ga; na taj način bog je stvoren od čovjeka, a ne obratno. Dakle — u procesu očovječenja čovjeka leže neki od najznačajnijih razloga dokidanja religije.

GRANICE RASTA I PANIČNOST U INTONIRANJU PITANJA

Kritičari granica rasta često ističu kao posve nepotrebna ona shvaćanja koja inzistiraju, i da mogu značiti i opću katastrofu, dakako samo u uvjetima rebus sic stantibus. Panika navodno nije potrebna, čovječanstvo je i do sada rješavalo sve svoje probleme i uspjelo je preživjeti pa će tako biti i nadalje. Paničari i zirogrosisti navodno samo unose zabunu, pri čemu se *zaboravlja da je osnovna ideja zagovornika granica rasta implicirana ne u ideju nužne i bliske katastrofe, nego u pozivanju na promjene — do katastrofe će doći samo u slučaju ako se postojeći odnosi ne promijene.* Dakle — zastupnici granica rasta u biti progresivno su orijentirani, iako su manipulacije i tu, dakako, moguće. U ocjeni ovih problema treba voditi računa o više faktora:

Autoriteti. Na strani zirogoosista stoje mnogi neprijeporni autoriteti. Međutim, pozivanje na autoritete ima i svojih izrazito slabih strana i zato će se ovdje tek naznačiti. Tako godine 1969. generalni sekretar UN U Thant govoreći o problemima gladi, ekonomske krize itd. jasno ističe da ako se opće sporazumijevanje ne postigne u slijedećem desetljeću moguće je da će problemi »...doseći takve zaprepašujuće razmjere da će izmaći mogućnostima našeg nadzora«. Kao što je vidljivo — i ovdje je zapravo impliciran poziv na promjenu društvenih odnosa, pa je ovakvo shvaćanje progresivno. U slučaju izostanka promjena kriza zaista može izazvati zaprepašujuće razmjere — ali — i tu se slažemo s kritičarima granica rasta — ona ne mora izmaći mogućnostima naše kontrole! Međutim, drugo je pitanje kako će se ta kontrola ostvariti, jer, osim moguće kontrole u uvjetima humaniziranih i demokratskih odnosa, bliži je realnosti onaj instrumentarij koji rezultira iz totalitarizma, militarizacije i represije. Kriza zaista ne mora izmaći kontroli, ali pod cijenu i u okviru totalitarizma.

Postojeća a ne buduća kriza. Kada kritičari granica rasta govore o krizi obično misle na neku buduću nastupajuću krizu, koja i ne mora biti toliko bliskom, a da je čovječanstvo ne bi moglo spremno dočekati. Međutim, stvarnost je ipak nešto drugačija. Naime, po određenim aspektima uopće više nije riječ o budućoj, nego već o postojećoj krizi. Iako ta kriza još nije i globalna, ona pogađa barem 1/3 čovječanstva svijeta, što bi, međutim, ipak valjda trebalo biti dovoljnim da se nešto shvati ozbiljno i označi kao kriza! *Kriza je za sada još selektivna i u regionalnom i socijalnom smislu*, ali to ne znači da ona ne postoji — i to — u nekim svojim oblicima — za većinu čovječanstva na drastičan način. U tom smislu treba naglasiti da je prenaseljenost već postojeći, težak i objektivni problem niza nerazvijenih zemalja, prenaseljenost koja se u uvjetima demografske eksplozije, može samo intenzivirati; a pri tome važne su činjenice: *jedna od takvih činjenica jest i sadašnje djelovanje Malthusovog zakona u velikom broju nerazvijenih zemalja.* Malthusov je zakon u tim zemljama stvarnost i zato svaki pokušaj rasprave o njegovoj valjanosti ili prevladanosti u tim (brojnim) zemljama, jest besmislen i nepotreban. *Glad (i to glad u izravnom smislu, dakle sa smrću od gladi) i prenaseljenost već postoje, i postaju sve težima, a nisu tek neka očekivana kriza!* U razvijenim zemljama regionalna zagađenja i ekscesivna urbanizacija već postoje kao oblici krize. Primjerice, zaustavljanje rasta nekih američkih gradova jasan je pokazatelj da u procesu urbanizacije i metropolitenizacije postoje i da su praktički već dosegnute neke granice — tako je većina američkih velikih gradova prestala rasti: od deset najvećih njih pet (New York, Chicago, Philadelphia, Detroit i Baltimore) zabilježili su pad stanovništva u razdoblju od 1960—1970. godine. A neki drugi gradovi (Los Angeles, Houston, Dallas, Indianapolis) nastavili su »rasti«, ali samo zbog administrativno-teritorijalnih razloga, tj. priključivanja okolnih sve urbaniziranih područja starijim i većim gradskim jezgrama. Važno je naglasiti da se sve to dešava u uvjetima opće visoke gospodarske razvijenosti i visokog životnog standarda. Ali — kriza gradova već je prisutna i u nekim nerazvijenim zemljama — u Kairu naprosto više nema slobodnog prostora za naseljavanje, preostaju jedino — srećom — ravni krovovi kuća i — prazne grobnice!

Zašto se kriza ne priznaje? Sve navedeno su činjenice kojih se težina intenzivira i to po eksponencijalnoj krivulji; ali — postojanje krize ipak se ne priznaje, odnosno ne priznaju je kritičari granica rasta. Odgovor na to pitanje nije naročito težak — naime — iako je kriza, barem u regionalnom aspektu već prisutna, iako pogađa ogroman broj ljudi, ovi aspekti znače da ona još ne pogađa i nosioce bogatstva, vlasti i moći, ne pogađa još i »povijesne« narode, a upravo ti nosioci određuju način pristupa svjetskim problemima, oni su nosioci javnog mišljenja, i oni se mogu izraziti. Nepriznavanje krize rezultat je, dakle, onog sektora svjetskog javnog mišljenja koje kriza izravno ne pogađa i koje je u svojoj dehumaniziranosti posvema gluho za postojeće patnje ogromnog dijela čovječanstva. U relativnom obilju i s uglavnom riješenim egzistencijalnim problemima i u uvjetima socijalne sigurnosti nosioci vlasti i pripadnici »povijesnih« naroda, dok preživaju između dva obilna obroka, lako mudruju o tome da je do krize još daleko i da se sve dade riješiti! Oni koji pate nemaju od toga ništa — gospodarska nerazvijenost, pothranjenost, direktna smrt od gladi, ekološki slumovi — sve je to za njih već prisutna stvarnost. Riječ je samo o tome da se oni koji pate ne mogu izraziti, da su oni kao »nepovijesni« narodi zapravo »izvan« društva, o njima zaključuju i o njima raspravljaju drugi. *Budući da su vladajuće ideje u društvu ideje vladajuće klase, osvajanje vlasti i odlučivanje o sebi samima, jedini je put da oni koji pate istinski izađu iz već postojeće krize.*

Značenje znanosti i vremenskog faktora. Postojanje krize ne samo da se kod kritičara granica rasta ne priznaje, nego se manipulira i s vremenom njezina eventualnog pojavljivanja. Primjerice, odbijaju se različite prognoze o trajanju iscrpivih sirovina i energije, budući da će nova otkrića rezervi navodno učiniti probleme posvema bespredmetnima, odnosno da će ih toliko odgoditi da će u odgovarajućem razdoblju znanost biti u mogućnosti da razriješi akumulirane probleme. Takvo je shvaćanje, dakako, neprihvatljivo — jer — svejedno je da li će kriza nastupiti za 30, 50 ili 150 godina, »rješenje« u vremenskom pomaku nije nikakvo rješenje, a pogotovo ne za one kojima je rješenje na razini »Daj nam danas« — egzistencijalnog karaktera. Također, moguće je posumnjati i u buduću ulogu znanosti baš kao što je moguće posumnjati i u sadašnju znanost, iako granice duhovnog života nije moguće postaviti. Ali — u pitanju je — o kakvoj je znanosti riječ. U sadašnjim prilikama, a i perspektive čini se nisu drugačije, naglašeniji je razvitak na tzv. nekorisnoj znanosti — tj. moguće je na desetinku milimetra izmjeriti udaljenost između Zemlje i Mjeseca, moguće je utvrditi trenutak rađanja našeg svemira itd, itd, ali sve to ne rješava naše egzistencijalne probleme. U nekorisnu znanost valja ubrojiti i većinu vojnih istraživanja, budući da su uništavanje i smrt njezini najvažniji ciljevi. U takvim znanstvenim istraživanjima samo usputni i sporedni rezultati i samo ponekad mogu biti prilogom razrješavanja temeljnih problema našeg i opstanka i napretka. *A za razliku — premalo se i nedovoljno istražuje onaj inventar prirodnih i društvenih zakonitosti koje mogu, što prije i što temeljitije, postati faktorima naše stvarne dobrobiti. I to za sve podjednako!* Znanost sama po sebi nije, dakle, panaceja. Isto je tako važno odlučivanje o usmjerenosti te znanosti; a to je eminentno političko pitanje.

Političnost sirovina. U suvremenim prilikama, sirovine, energija i hrana postaju sve savršenije jasnim temeljem i izrazom politike. Ekonomska pitanja osnovica su politike, a *politika je koncentrirani izraz ekonomije.* Sirovine, energija i hrana mogu biti, odnosno već i jesu, izravna politička oružja. Politika ne rješava neka posebna, nego prije svega ekonomska pitanja, a ono što je u svemu političko jest samo razina i način na koji se problemi rješavaju. Politički sastanci u biti su ekonomski sastanci. Njih sazivaju, vođe i na njima odlučuju političari — a ekonomisti se javljaju samo na razini eksperata.

S navedenim u vezi važno je naglasiti da se *političnost sirovina i energije danas maksimalizira, budući da više nije riječ samo o njihovom adekvatnom ili neadekvatnom rasporedu, nego i o objektivnoj perspektivi njihove oskudice sve do razine sirovinske i energetske gladi.*

Sirovine u svjetskoj povijesti imale su jednu od odlučujućih uloga, jer — svjetska povijest uvelike je povijest borbe (i rata) za bogatstvo. U tome, kao bogatstvo i »sirovina« javljaju se najprije ljudi kao radna snaga, zatim sve više i životni prostor sa sirovinama ali i proizvođačima i potrošačima i konačno danas, u kombiniranoj fazi, riječ je o borbi i za sirovine i za ljude, ali sve više kao ljude — potrošače. Pri tome posljednji pokušaj velike izravne redistribucije sirovina i životnog prostora pada u vrijeme fašizma. Ali — prijetnje o direktnom vojnom zauzimanju sirovinskih područja (od strane SAD u odnosu na naftu Perzijskog zaljeva) ne izostaju ni danas. Dok C. Rhodes označava stariju fazu borbe za sirovine (krajem XIX st.), Hitler definira razdoblje fašističkih nastojanja oko redistribucije sredinom XX st., a Kissinger definira razdoblje najnovijih prijetnji izravnog vojnog karaktera.

Taj vremenski slijed pokazuje i stupnjevanje u težini problematike — naime — Rhodesova faza označava razdoblje u kojem svijet još nije totalno podijeljen, a sirovina i životnog prostora ima u izobilju. U Hitlerovoj fazi podjela životnog prostora svijeta je već, istina, izvršena ali još je u kolonijalnim okvirima, sirovina još ima dovoljno, a glavni energetske izvori (nafta) tek očekuju razdoblje svoga booma. *Treća, tzv. Kissingerova faza, svakako je najteža — svijet je već posvem podijeljen, sirovinska područja postaju i politički nezavisne države (iako ne treba zaboraviti niti na pritisak neokolonijalizma), a oskudica sirovina postaje sagledivom perspektivom.* Ova faza svakako je najteža i otvara mogućnosti razvitka i totalitarizma i neofašizma kao najvišeg stadija imperijalizma. Jedna od temeljnih značajki sirovinsko-energetske krize ili njezine perspektive jest činjenica da je ona sada prvi put u povijesti zaprijetila na način koji može imati totalno negativne posljedice; naime, uvijek su do danas različite ekonomske krize i ekonomske revolucije (jedro i para, ugljen i nafta, cestovni promet), iako bitne i teške u pojedinim razdobljima i za pojedine dijelove svijeta, ipak sve u krajnjoj liniji imale pozitivni predznak i značile su dalji napredak. Međutim, sada *prvi put imamo situaciju da je prijetnja toliko ozbiljna i da u krajnjoj konsekvenciji ne mora imati pozitivni predznak; prvi put on na totalan način prijeti čitavom vitalnom kompleksu gospodarskog života i glavnom motoru gospodarske dinamike, tj. industriji i prometu.* Zato su današnje prilike teže, nužnost rješenja urgentnija, opasnosti veće, budući da se razlike razvijenih i nerazvije-

nih zemalja mogu na osnovici sirovinsko-energetske krize još i povećati, a ni mogućnosti lokalnih ratova nisu isključene.

Brzina potrošnje i perspektive iscrpljenja sirovina. Jedna od najznačajnijih osobina današnje ili perspektivne sirovinsko-energetske krize jest činjenica da njihovo iscrpljivanje i potrošnja napreduju po eksponencijalnoj krivulji — što znači da se konstantni porast u konstantnom vremenu odnosi uvijek na ovu povećanu cjelinu kao bazu. Za razliku, kod linearnog rasta neka se količina povećava konstantno u konstantnom vremenu za količinu koja ne ovisi o stalno sve većoj, nego početnoj bazi. To znači — ako se neka vrijednost od 1, (koja ima kao krajnju granicu 100) povećava linearno, da će u slučaju godišnjeg porasta za 100% trebati još 99 godina da bi se dosegla granica od 100. Ali — u slučaju eksponencijalnog rasta uz iste uvjete, to jest početnu vrijednost od 1, granicu od 100 i porast za 100% — neka će pojava doseći svoju granicu za manje od 5 godina! To znači da — ako je neka pojava koja raste linearno dosegla polovicu svog ispunjenja, preostaje još 50 godina da bi se taj problem riješio i da bi bila dosegnuta krajnja granica. Ali — u slučaju eksponencijalne krivulje već se u četvrtoj godini ispunjava više od 50% pojave, što znači da ostaje manje od 1 godine da se poduzme nešto kako ne bi bila dosegnuta konačna granica od 100. Dakle — brzina iscrpljenja sirovina, energije ili rast nekog drugog problema, budući da se odvijaju eksponencijalno, bitno umanjuju raspoloživo vrijeme za iznalaženje odgovarajućih rješenja. *Nedostatak vremena za rješenje bitna je osobina u eksponencijalne krivulje*, iako porast, dakako, obično iznosi znatno manje tj. samo nekoliko postotaka. Međutim ovi kvantitativni odnosi u načelu ništa ne mijenjaju. *Vremena nema i odlučne zahvate treba poduzimati odmah!* Dakako, moguće je na razne načine spekulirati o tome kada će nastupiti kriza, ali je važno da vremenski pomak i odgađanje krize ne rješavaju bit stvari. *Bit se rješava samo u okviru demokratskog pristupa, to jest da svi podjednako participiraju u dobrima i problemima i da rješenja budu pristupačna svima i to što prije!*

Za potrošnju i iscrpljenje sirovina i energije moguće je postaviti slijedeću shemu: proces iscrpljenja — razdoblje krize — razdoblje intenzivnih znanstvenih istraživanja — novi razvitak na osnovi supstituta (i formiranja nove etike i novog čovjeka). Imajući navedeno u vidu jasno je što treba značiti demokratski pristup — on znači

prvo: da u razdoblju raspoloživosti sirovine i energije svima mora biti omogućena adekvatna participacija;

drugo — da u razdoblju krize (koja mora biti što kraća) svi budu podjednako pogođeni i da prema svojim mogućnostima svi podjednako pridonose njezinu rješavanju; ideja trijaža i Noemove arke za izabrane nedemokratska je i neprihvatljiva;

treće — u novom razdoblju koje se otvara razvitkom znanosti i pronalaskom supstituta i formiranjem novog čovjeka, svi također treba da uživaju podjednake blagodati (razvitak, unapređivanje), ali i da snose žrtve (štednja, promjene u ponašanju, likvidacija potrošačkog društva). Dakle — sam vremenski faktor samo odgađa krizu pronalaskom novih izvora — a sve je to nevažno u usporedbi s demokratskim pristupom i rješenjima.

Dakako, pitanje vremenskog pomaka ne smije se posvema zanemariti i to stoga jer je vremenski pomak nužan da se omoguće intenzivna znanstvena istraživanja i razvijanje revolucionarnih društvenih procesa kojima se onda može lakše — ili čak bezbolno — prebroditi nastupajuća kriza. Odnos prema raspoloživim izvorima mora biti takav da oni dotraju i za razdoblje kada će kriza postati evidentnom. Ohrabrujuća u tom smislu je činjenica da je stupanj istraženosti zemlje još relativno malen — tako je primjerice dobro napomenuti da Kina ili Antartik raspolažu naftnim rezervama dugotrajnog i globalnog značenja.

Demokratska upotreba sirovina. To je jedno od temeljnih pitanja u ovoj problematici. Demokratska upotreba sirovina — između ostaloga — znači i to da štednja sirovina *ne smije pogoditi nužni ubrzani razvitak nerazvijenih zemalja*, pod izgovorom potrebe čuvanja zemljinih neobnovljivih izvora. Demokratska upotreba sirovina znači da se u doba krize one *ne će smjeti koristiti kao faktor političke, ekonomske ili vojne ucjene*, s obzirom da će neke zemlje, čak i u doba krize, *raspolagati određenim količinama*, odnosno da će bogate zemlje biti u mogućnosti da stvore odgovarajuće zalihe.

Oslobođenje Trećega svijeta, razvitak svjetskog socijalizma i problem sirovina. Ubrzani ekonomski razvitak nerazvijenih zemalja jedan je od najvažnijih zaloga globalnog gospodarskog razvitka i smanjivanja globalnih napetosti. Ali — u odnosu na pitanje sirovine i energije taj razvitak pokazuje jednu, iako posve paradoksalnu, ali ipak razumljivu situaciju. Naime, proces političkog i ekonomskog oslobađanja Trećeg svijeta i njegova sve izrazitija orijentacija prema socijalizmu (i nesvrstavanju) ujedno je i bitnim faktorom potenciranja i približavanja globalne sirovinsko-energetske krize! Time se najprogresivniji i najhumaniji proces u globalnim društvenim kretanjima, proces koji zaista izražava prave interese najvećeg dijela čovječanstva, ujedno pokazuje i kao proces koji ima i neke izrazito negativne implikacije. *Paradoksalno je ali stinuto, da je upravo siromaštvo i nerazvijenost Trećeg svijeta danas jedan od glavnih faktora koji odgađa energetske i sirovinske oskudice!* Međutim, to ne smije biti faktorom sprečavanja gospodarskog razvitka Trećeg svijeta, budući da je njihov upravo ubrzani razvitak pravi smisao njihova oslobođenja, koje znači početak očovječenog života i života bez patnje. Svjetska zajednica mora nadolazeće probleme rješavati na drugi način, a ne na račun nerazvijenih zemalja. To, razumljivo, nikako ne znači da se i razvijeni ne trebaju razvijati i dalje — ne, svi treba da se razvijaju, ali nerazvijeni najbrže, svi trebaju obuzdati tendencije potrošačkog društva, svi trebaju razviti odnose u kojima neće biti povlaštenih, svi trebaju težiti globalnoj ravnoteži u kojoj će samo rast duhovnoga biti neograničen.

Problem porasta cijena sirovina. Posebno pitanje odnosi se na onaj aspekt koji govori o tome na koji će se način energetske-sirovinska kriza najprije izraziti. Prvi njezin izraz bit će (i već jest) indirektnog karaktera, to jest — primjerice olova ili kaučuka bit će i dalje, ali će cijena automobilima rasti — kriza će se najprije izraziti indirektno i to preko povećanja cijena. Cijene sirovine i energije će i dalje rasti i to iz više razloga:

— *prvo*, potreba za pravednijim cijenama energije i sirovina (kvantificiranje je sada nevažno) postoji i dalje, budući da one još nisu postignute.

A treba priznati da se sav dosadašnji gospodarski razvitak razvijenog dijela svijeta (tzv. Svjetskog sjevera) temeljio na nepravednim cijenama; dakako, pravedne cijene ne znače i monopolističke i ekscesivne cijene, jer u krajnjoj liniji nitko nije zaslužan što se slučajno rodio u zemlji bogatoj naftom, željezom ili fosfatima!

— *drugo*, cijene će morati rasti i zbog objektivne oskudice sirovine i energije ili takve perspektive, što znači i da je nužnost štedjeti, i zbog otežavanja uvjeta eksploatacije; cijene će također rasti i zbog stalnog povećavanja tražnje.

Posebno pitanje odnosi se na visinu porasta cijena — one očito — iako moraju postati pravedne — ne smiju u razvijenim zemljama izazvati ekscisivnu inflaciju mora uslijediti; nove cijene moraju bitno potaknuti i omogućiti ubrzani razvitak nerazvijenih zemalja, a ne smiju bitno osiromašivati razvijene zemlje; pri tome valja istaći *da razvijene zemlje moraju snositi i odgovarajuće posljedice računajući u tome i na određene žrtve*. Iako današnje vlade i zemlje, primjerice nekadašnje kolonijalne matice, očito nisu krive za kolonijalizam u prošlosti, nego su čak neke štoviše i zaslužne za relativno brz i bezbolan proces stjecanja nezavisnosti, *te zemlje i te vlade ipak moraju snositi čak i žrtve i to stoga jer se one i danas koriste akumuliranim prednostima nekadašnjeg očito nepravednog kolonijalnog razdoblja*. Zato valja odbiti shvaćanja po kojima današnje razvijene zemlje nisu krive za prilike u prošlosti te stoga ne moraju niti snositi odgovarajuće žrtve i nerazvijenim zemljama pružati odgovarajuću pomoć. Situacija je nadamo se posvema jasna — te zemlje i narodi moraju snositi i žrtve jer se i danas koriste akumuliranim nepravednom stečevinom prošlih razdoblja. Ali — isto jest ili mora biti posvema jasno — da nerazvijene zemlje nova financijska sredstva ne smiju koristiti za ciljeve privatnog bogaćenja, održavanje nedemokratskih režima i razvitak vlastitog potrošačkog društva, i da sirovine i energiju ne smiju koristiti kao sredstvo ucjene za postizavanje nekih nepravednih ciljeva i interesa.

Pojava i značenje novih sirovina. Pitanja sirovinske, energetske i prehrambene oskudice odnosno njihove perspektive zaoštavaju se sve više i iz jednog posebnog razloga. Naime, sve se više postavlja i *pitanje slobodnog raspoloživog prostora kao nove, odnosno tzv. direktne sirovine*. Postupno nedostajanje prostora sve je izrazitije i to pitanje najslabija je točka u kritičkama granica rasta. Dok se sva ostala pitanja mogu riješiti štednjom, supstitutima ili novim izvorima energije, pitanje dovoljnosti prostora ostaje neriješivo, čime prostor poprima karakteristiku jedne naglašene geopolitičke kategorije, to jest karakteristiku nužnog životnog prostora i njegove rezerve.

Slaba točka kritičara granica rasta u odnosu na prostor najbolje je uočljiva u slučaju demografske eksplozije. Zapravo, iako posredno, *kritičari granica rasta priznaju ograničenost kapaciteta zemlje za naseljavanje i to tko da imaju viziju preživljavanja i neograničena rasta, ali ne više na zemlji i samo na zemlji, nego u planetarnim okvirima*. Iako će čovječanstvu jednog dana, očito, predstojati i planetarna era, to samo pokazuje da kritičari granica rasta zapravo priznaju granice populacijskog rasta na zemlji. Ali, planetarna era ima dvostruki vid:

prvo — ona može biti i put rješenja egzistencijalnih problema u smislu preseljavanja stvarnih viškova stanovništva zbog nedostatka životnog prostora, i

drugo — ona može biti rezultat stvarnog napretka čovječanstva koje planetarnom erom neće rješavati neka egzistencijalna pitanja, nego će ta era značiti stvarno unapređivanje života. Važno je pri tom naglasiti da se u prvom slučaju ponovno postavlja pitanje demokratičnosti — jer — ako je riječ o rješavanju problema na razini egzistencijalnog, onda ponovno dolazimo do pitanja odbira i pitanja »izabranih« naroda ili klasa pri čemu odnos snaga može biti jedinim odlučujućim, dakle i neprihvatljivim faktorom.

Nedovoljnost budućeg životnog prostora teško je dovesti u sklad s bilo kakvim prednostima bilo kojeg društvenog uređenja. Jer — teško je zamisliti, primjerice, Jugoslaviju s relativnom gustoćom od 1000 stan/km² to jest 256 milijuna stanovnika ili s relativnom gustoćom od 100.000 stan/m² (to je normalna perspektiva ako ne postoje granice rasta) to jest 25 milijardi i 6 stotina milijuna stanovnika! (Valja podsjetiti da će broj stanovništva svijeta 2000. godine iznositi oko 6—8 milijardi). *U takvim uvjetima borba za životni prostor postaje i naročito teška i naglašena i to stoga što će se ona odvijati u uvjetima objektivnog nedostatka prostora, a neće više biti u pitanju redistribucija slobodnog životnog prostora. Sve do razdoblja fašizma i njegovog teritorijalnog širenja osvajanjem moglo se govoriti o distribuciji praktički slobodnog prostora. Ali, već Hitler propada na pitanju redistribucije već zauzetih prostora. To znači da direktno osvajanje životnog prostora više nije moguće, a to će onda intenzivirati borbu za indirektno osvajanje životnog prostora putem borbe za interesne sfere, preko politike prisutnosti, različitih oblika pritisaka itd.* Makar i indirektno gospodarenje na nekim tuđim prostorom značajno je iz razloga jer se time određeni energetske ili sirovinski sadržaji izuzimaju iz mogućnosti da se u tim područjima izvrši nacionalizacija što ima esencijalno značenje za funkcioniranje i razvitak multinacionalnih kompanija. Indirektna borba za životni prostor ujedno znači i to da današnji detant ima krajnje ograničeno značenje, to jest, da je on zadržan samo u pažljivo doziranim okvirima koji onemogućavaju izravan vojni obračun i rat u Evropi, u kojem ne bi bilo pravih pobjednika. *Prema tome, geopolitički pojam Lebensrauma traje i danas, a ta će se pitanja još i više zaoštavati.* Međutim, prostor se danas javlja ne samo u funkciji naseljavanja i raspolaganja sirovinskih energetskih i prehrambenih potencijala, nego i kao *direktna proizvodna sirovina* i to u slučaju kada predstavlja prazan prostor. Ovdje je riječ o turističkoj djelatnosti za koju su prazni prostori jedna od najdragocijenijih sirovina. Pri tome je najpovoljnije da taj prostor ostane i dalje što prazniji osim u direktnoj funkciji rekreacije. Turizam se kao gospodarska djelatnost bitno razlikuje od ostale privrede po tome što je koncentracija osobina koja u turizmu znači bitni nedostatak. Dok ostaloj, »klasičnoj« privredi pogoduje koncentracija sirovina, proizvodnje i potrošnje, dakle uz minimalno sudjelovanje prometa, takva koncentracija može samo štetiti turističkom razvitku, koji hoće što više slobodnih nezauzetih, izvornih i čistih prostora, u kojima je pušten samo jedan oblik koncentracije (a i za taj je bolje da bude što manji) to jest koncentracija neposredne turističke potrošnje. Prazni prostori potrebni su i inače, to jest izvan neposredne funkcije u turizmu. Prazni su prostori po-

trebni u prenaseljenom društvu jer prenaseljeno društvo ujedno je i agresivno i neurotičarsko društvo. Zato će vrijednost slobodnih prostora sve više rasti i upravo zato *privatizacija prostora — i to onog najatraktivnijeg — jest izrazito nedemokratski i dehumanizirani vid odnosa prema prostoru i ljudskoj zajednici uopće.*

Međutim, kritičari granica rasta ističu kako na zemlji prostora zapravo ipak ima dovoljno, samo ga treba adekvatno naseliti i valorizirati. I takvo je shvaćanje lako kritizirati:

— *prvo*, upotreba prostora na određeni je način politički blokirana. Istina je da prostora na mnogim dijelovima kopna (i oceana) ima još dovoljno, ali je on zbog političkih razloga i problema suvereniteta isključen kao mogućnost za rješavanje globalnih problema. Naime, politika »bijele Australije« ili politika bantustana u Južnoafričkoj republici jasno pokazuje da se prostor čuva kao rezerva za povlašteno bijelo stanovništvo. Pri tome ponovno dolazimo na pitanje demokratske upotrebe prostora. Za one povlaštene — bilo države bilo pojedince — njega će, istina, uvijek biti dovoljno. Ali — mi smo protiv takovog rješenja! *Prostor u rukama »bijele« države i prostor u rukama bogatog pojedinca isključen je iz demokratske upotrebe i bez obzira na svoju veličinu nije ključ rješenja problema.* Zato će tenzije u vezi prostora u međunarodnim odnosima, ali i u okviru pojedinih država očito rasti, ako prihvatimo neograničenost demografskog rasta, što u slučaju zagovornika takvog rasta ima naprosto postularni karakter. Zbog političkih razloga veliki dijelovi zemlje isključeni su iz mogućnosti da budu rješenje na globalnoj razini — jer — jedna *Kanada, SAD, Brazil, SSSR, itd, itd, neće prepustiti svoj prostor za rješenje indijskih, kineskih ili nečijih drugih populacijskih problema.* Prostor je dakle »slobodan«, ali je politički blokirana, a teritorijalna osvajanja više ne dolaze u obzir. Za adekvatno korištenje prostora valjalo bi već dostići razinu zaista humaniziranog globalnog društva i svjetske vlade. A to je vrijeme još daleko, svakako dalje od onog vremena u kojem će se problemi drastično kumulirati i izraziti. Granica rasta u odnosu na prostor i stanovništvo jasno je izražena. Slobodni prostori kojima raspolažu pojedine zemlje mogu služiti samo za razrješavanje njihovih unutrašnjih problema; ali čak ni to najčešće ne dolazi dovoljno u obzir, budući da pojedine zemlje zbog gospodarske nerazvijenosti ne mogu svoje prostore adekvatno valorizirati.

— *drugi* razlog koji također jasno govori da prostora ipak nema dovoljno, iako postoje prazni prostori, jest činjenica da su zbog prirodno-geografskih osobina oni isključeni iz mogućnosti valorizacije i da će ostati isključeni svakako kroz dulje vrijeme nego ono koje je potrebno za drastičnu kumulaciju problema. Prirodno-geografska stvarnost arktičkih prostora, visokog reljefa, pustinja i oceana je takva da on nije uopće pogodan za naseljavanje, a takvim će ostati još i zadugo. *Ova dva razloga — politički i prirodno geografski — jasno ukazuju na buduću neminovnu nedovoljnost životnog prostora.* Za neke zemlje ona je već izrazita, za neke je to jasna perspektiva. A što se tiče kritičara granica rasta, oni u svojim neograničenim vizijama u odnosu na demografski rast i kroz predviđeno planetarno razrješavanje jasno priznaju ograničenosti na Zemlji. *A to posljednje jedino nas se i tiče!*

Problem sirovina i energija i nove komponente u definiranju nerazvijenih zemalja. Raspolaganje odnosno neraspologanje sirovinama i energijom važan

je dodatni faktor u kompleksnoj definiciji nerazvijenih zemalja. Iako je posve precizna definicija nerazvijenih zemalja teško moguća, te je zemlje, mada teško definirati, ipak sasvim lako prepoznati. U najširem smislu nerazvijene zemlje treba podijeliti u tri velike skupine: *prvo* — one koje imaju velika prirodna bogatstva, ali i nedovoljno iskorištena; *drugo* — zemlje koje u velikoj ili najvećoj mjeri koriste (ili — bolje rečeno — u kojima se koriste) prirodna bogatstva, a da one i dalje ostaju nerazvijene zemlje («bogate nerazvijene zemlje»); dakle, razvijene i nerazvijene zemlje ne moraju se razlikovati po nekim vidovima proizvodnje — one se bitno razlikuju tek po potrošnji. Ova situacija najbolje pokazuje neadekvatnost društvenih odnosa — i konačno — u *treću* skupinu ubrajamo one nerazvijene zemlje koje nemaju velikih prirodnih izvora («siromašne nerazvijene zemlje»).

SIROVINE I GLOBALNO-GEOSTRATESKI ODNOSI

Zbog njihova sadašnjeg značenja — i još više zbog perspektive važnosti — sirovine i energetske izvore neminovno je i nužno dovesti u vezu s pitanjima globalno-geostrateških odnosa i podjela u svijetu, i s pitanjem eventualno mogućeg rata zbog nalazišta vitalnih i gospodarskih i strateških sirovina. U tom kontekstu promotrit će se odnos nalazišta i proizvodnja nafte u okviru RH doktrine, i mogućeg lokalnog rata u zoni Perzijskog zaljeva.

*Nafta u kontekstu RH doktrine.*¹ Ako se promotri raspored najvećih svjetskih proizvođača i potrošača nafte, onda se i u tom smislu opaža izuzetno značenje i Heartlanda i Rimlanda.

1) Među velike postojeće ili perspektivne svjetske proizvođače nafte treba ubrojiti i supersile, odnosno države koje su s njima politički i gospodarski bitno povezane (primjerice Kanada u odnosu na SAD). Uzimajući u razmatranje najprije *Sovjetski Savez*, valja naglasiti da njegova nafta, budući da je još u najvećoj mjeri ograničena na domaću potrošnju, za sada još značajnije ne ulazi u globalne odnose. Sovjetska nafta, istina, nije sva locirana dublje u Heartlandu, dakle i nije najbolje zaštićena i sigurna, ali se to ipak ne odnosi na ona perspektivno najvažnija nalazišta (Sibir). I sovjetska nafta dijelom je već, međutim, ušla u političke odnose u Evropi u odnosu na zemlje Varšavskog ugovora, a naročito će to biti slučaj s njezinim budućim izvozom u Japan i SAD, iako je te perspektivne već uvelike pokvarila NR Kina.

Kanada i SAD veliki su proizvođači i potrošači, što znači da i ta nafta ne ulazi u globalne odnose. Po svom geostrateškom rasporedu ta je nafta manje zaštićena, a isto su tako manje zaštićeni i njezini uvozni odnosno tranzitni pravci — odnosi se to i na vlastiti tranzit SAD iz Meksičkog zaljeva prema Megalopolisu, a zatim i na uvoz iz Venezuele. To znači da Američko sredozemlje može biti ugroženo kao meritimni put i lako može posvema izići iz geostrateške sjene. Zato je raspolaganje uporištima za SAD upravo ovdje od

¹ RH doktrina, ili Rimland-Heartland doktrina, jedna je od osnovnih globalno-geostrateških doktrina, koja u političkom odnosu između evroazijske kontinentalne jezgre (Heartland) i rubnih primorskih zemalja (Rimland) vidi jedan od glavnih faktora suvremenih međunarodnih političkih odnosa i napetosti; RH doktrina potječe iz vremena II svjetskog rata, a u okviru odgovarajućih modifikacija vrijedi i danas.

tolike važnosti (zona Panamskog kanala, Guanbanamo na Kubi). Međutim, sva je ta nafta u biti, ipak, zaštićena detantom.

Kina je novi faktor na svjetskom tržištu nafte i to s nalazištima velikim dijelom u priobalskoj zoni Rimlanda. *Zbog nafte odnosi u Rimlandu postaju sve složeniji, čemu se sada priključuje i kineska nafta.* Perspektivno, Kina je jedan od najvažnijih budućih snabdjevača Japana, čime je uvelike omela planove SSSR-a za eksploataciju i izvoz sibirске nafte. Kineska nafta i japanska tehnologija mogu biti bitnim faktorom dinamiziranja jednog novog gospodarskog žarišta na Dalekom istoku, koje je u fazi intenzivnog gospodarskog razvitka, ili koje osjeća potrebu za takvim razvitkom u skladu s procesima opće političke i gospodarske emancipacije (NDR Koreja, Kina, Vijetnam, Filipini, Japan).

Ostala najvažnija nalazišta nafte locirana su u Rimlandu (Alžir i Libija, Bliski i Srednji istok i Indonezija), što znači da je ta nafta već ionako dovoljno opterećena drugim globalno-geostrateškim sadržajima; jedna od geostrateških prednosti nafte u Rimlandu (gledano sa stajališta Zapada) jest i činjenica da je ta nafta dosta udaljena od Sovjetskog Saveza (osim Irana koji međutim štiti CENTO pakt), da SSSR u zoni Rimlanda nije uspio ući preko nafte u investicijsku djelatnost i da se pomorsko-tranzitni putovi za naftu također nalaze dosta udaljeni od SSSR-a, iako situacija nije sada više toliko za Zapad povoljna kao u razdoblju od 1967. do 1975. godine i to zbog ponovnog otvaranja Sueskog kanala. Dakle — nafta u Rimlandu pristupačnija je Zapadu, a i kontrola pomorskih putova od strane Zapada u Rimlandu lakše je ostvariva.

Ostala glavna nalazišta u svijetu (Venezuela, Argentina, Nigerija, Australija itd.) pripadaju za sada još geostrateškoj sjeni, ali će upravo zbog nafte prostor te geostrateške sjene biti i dalje sve više sužavan.

Raspored tranzitnih plovnih putova. Slično kao i nalazišta nafte i najvažniji tranzitni plovni putovi smješteni su upravo u Rimlandu. Istina, u razdoblju od 1957. do 1975. godine bitno je poraslo značenje okoafričkog pomorskog pravca, a ono će zbog povećane tankerske tonaže koja ne može kroz Sueski kanal, biti u velikoj mjeri zadržano i nadalje. Dva ostala najvažnija naftonosna tranzitna pravca nalaze se u Rimlandu tj. u Sredozemlju i u sjevernom dijelu Indijskog oceana s nastavkom prema Južnom kineskom moru sve do Japana. *Tranzit nafte kroz Indijski ocean bitan je činilac militarizacije ovog akvatorija izražene ne samo prisutnošću flota supersila, nego i stalnim nastojanjem SAD oko pretvaranja otočja Diego Garcia u što jače vojno-pomorsko uporište.* A što se tiče Sredozemlja — ono ima ogromno značenje za zemlje NATO pakta i ZET-a upravo stoga jer predstavlja tranzitno naftonosno područje.

PROBLEM SIROVINA I MOGUĆNOST LOKALNIH RATOVA

Najnovija kriza oko nafte, koja s oscilacijama i u uvjetima stalne prisutnosti moguće obnove traje zapravo još od 1973. godine, bila je uzrokom i direktnih američkih prijetnji lokalnim ratom zbog osiguranja naftonosnih izvora u zoni Perzijskog zaljeva. Ovako drastično izražena mogućnost lokalnog rata bila je za mnoge šok, iako u takovoj prijetnji nema ničeg neobičnog. Hrana i

nafta mogu biti oružja i već jesu oružja, a posljedice mogu biti najrazličitijeg karaktera. Prije svega valja podsjetiti da se poslije II svjetskog rata vodilo već više — i teških i dugotrajnih — lokalnih ratova, a da neki od njih traju i danas, ili da postoje mogućnosti da oni ponovno izbiju. Dakle, lokalni su ratovi već stvarnost, što bi značilo da izbijanje još jednog lokalnog rata ne bi smjelo biti iznenađujućom činjenicom. *Zato pitanje o mogućnosti lokalnih ratova ne treba ni postavljati, a pogotovu ne kada je riječ o jednom toliko važnom životnom izvoru kao što je nafta.* Uostalom, CIA smatra — a njezina snaga nije bezazlena — da SAD imaju pravo intervenirati u svijetu bilo gdje i bilo kako, izravno ili neizravno, da se zaštite vitalni interesi SAD. Zato Kissingerove prijetnje iz siječnja 1975. godine potvrđene kasnije od Forda i Schlesingera, o mogućoj vojnoj intervenciji u Perzijskom zaljevu ne smiju iznenađivati, uostalom o mogućnosti naftnog rata govorilo se već i u prosincu 1974, ali već i za listopadskog rata 1973. godine; pogotovu ne smiju iznenađivati u uvjetima kada to i »ne bi bilo niti tako strašno«, jer SSSR priznaju zonu Perzijskog zaljeva kao interesnu sferu SAD i Zapada općenito. Moguća vojna intervencija mogla bi se odnositi i na Alžir i Libiju, iako su prednosti u odnosu na Perzijski zaljev svakako veće.

U kontekstu mogućeg lokalnog rata na Bliskom istoku valja promatrati i niz političkih događaja od 1967. godine pa sve do danas. Ti događaji vezani inače uz neki drugi uzročno-posljedični niz, konačno se sklapaju u sliku koja idealno odgovara potrebama politike prisutnosti i vođenja jednog lokalnog rata. Naime — prisutnost je SAD, ili mogućnost takve prisutnosti u prostoru Bliskog i Srednjeg istoka sve izrazitija; i konačno, zona Perzijskog zaljeva, kao i širi prostor na Bliskom istoku dolaze u okvir posvemašnjeg okruženja; godine 1955. formiran je Bagdadski (kasnije CENTO) pakt i time je formiran sektor okruženja na sjeveroistoku; od 1967. godine Izrael je naročito važno potencijalno uporište SAD na istočnom Sredozemlju i u zoni Levanta; godine 1974. izvršen je udar protiv nesvrstanog Cipra čime se otvara mogućnost uvlačenja otoka u zapadnjačke blokovske kombinacije; a rat u Libanonu s mogućnošću eventualne podjele zemlje očito bi uveo dio Libanona u interesnu sferu Zapada; na taj način okruženje se uz postojanje VI flote sve više formira i zatvara i sa strane Sredozemlja. Ostvarivanje geostrateške kontrole, prisutnosti i formiranja okruženja nastavljaju se i dalje — godine 1971. Perzija okupira tri ključna otočića koji dominiraju u Ormuškim vratima i time u okvir kontrole CENTO pakta posvema dolazi pomorski tranzitni pravac iz Perzijskog zaljeva prema Arapskom moru i Indiku. Od početka 1975. godine SAD sve više nastoje oko toga da i otočić Masirah (ispred Omanske obale) pretvore u svoju vojnu bazu; okruženje se, dakle, sve više zatvara i sa strane Arapskog mora, pri čemu bitna uloga otpada i na prisutnost i snagu američke VII flote. Snaga te flote može zatvoriti i prolaz Bab al Mandab, što znači da se Crveno more između Sueskog kanala i spomenutog prolaza može zanemariti kao ono pročelje na kojem okruženje nije posvema zatvoreno. *Dakle — zona Perzijskog zaljeva praktički se posvema geostrateški okružuje, ona postaje svojevrsni američki »mare nostrum«, prisutnost, uporišta i saveznici ovdje su osigurani, što znači, da su brzina i efikasnost vojnog poduhvata u ovoj zoni maksimalno zagwarantirani. A u zaleđu svega kao svojevrsni Hinterland nalazi se baza na otoku Diego Garcia.*

Sve to jasno pokazuje da se niz političkih zbivanja u ovom prostoru od 1955. godine na dalje postupno kumulira na način koji onda maksimalno pridonosi formiranju okruženja, a time i pogodnosti za uspješni završetak jednog svakako munjevitog lokalnog rata. Ali, ovo nisu jedine mogućnosti za sukobe ako ne ratnog, a ono svakako vojnog karaktera: riječ je naime, o mogućim vojnim incidentima u vezi postavljanja i čuvanja bušačih platformi za naftu i to u području slobodnog mora ili u teritorijalnim vodama čije širine nisu međunarodno priznate; a riječ je također i o incidentima u vezi osiguranja ribljeg bogatstva također u teritorijalnim vodama čija širina isto tako nije međunarodno priznata.

x x x

Pored Bliskog istoka na svijetu postoji barem još jedno područje koje bi, istina, tek s vremenom, dakle ne tako skoro, također moglo postati poprište lokalnog sukoba i to na osnovici svog sirovinskog značenja. To je Antarktik. Po svojim geostrateškim osobinama taj se prostor bitno razlikuje od Arktika koji osim nafte na Aljasci ima relativno manje gospodarsko, ali zato izuzetno geostrateško značenje, budući da se nalazi na najkraćoj direktnoj raketnoj ruti između Anglo-Amerike i Sovjetskog Saveza; međutim, za razliku Antarktika je za sada još duboko lociran u geostrateškoj sjeni, a od 1959. godine ovaj je prostor i demilitariziran što znači da se na njemu zabranjuje uspostavljanje bilo kakvih vojnih baza i fortifikacija, zatim provođenje bilo kakvih mjera vojne naravi, izvođenje vojnih manevara, i njegovo korištenje kao poligona za ispitivanje novih oružja. Na Antarktiku se također zabranjuje i vršenje nuklearnih pokusa i odlaganje radioaktivnih otpadaka. Pored toga, Antarktik je izuzet iz moguće teritorijalne utakmice (za slijedećih 30 godina) u smislu da se granice antarktičkih sektora smatraju kao definitivne, što znači da je ovaj prostor izuzet iz mogućnosti teritorijalnih sporova i polaganja teritorijalnih prava novih interesenata.

Međutim, sve ovo moglo je biti prihvatljivo 1959. godine kada je sklopljen Antarktički sporazum, ali bi sto tako moglo biti dovedeno u pitanje u svjetlu novih spoznaja o bogatstvima Antarktika, širenja procesa militarizacije i na moru i općeg sužavanja prostora geostrateške sjene. Antarktik navodno raspolaže sa 11% svjetskih zaliha ugljena, a rezerve nafte iznose navodno 20 milijardi tona po čemu je ova zona među prvima u svijetu! Pored toga Antarktik raspolaže i uranom, zlatom i obojenim metalima a i ogromna je rezerva slatke vode i prirodno je skladište leda kao vrlo pogodnog građevnog materijala. Prema tome, svi ti razlozi i činjenica da je antarktički ugovor sklopljen samo na 30 godina ostavljaju dovoljno mogućnosti za bojazni da bi i ovaj prostor mogao postati poprište nekog lokalnog sukoba ako se ne definira kao zajedničko dobro čovječanstva.

MOGUĆNOSTI RAZRJEŠENJA: ZAKLJUČAK

Na kraju valja barem naznačiti i pokušati odgovoriti na pitanja koja se sama po sebi nadaju — naime, na pitanja o tome kakve su mogućnosti razrješenja. Odgovori mogu biti u okviru načelnog i dugoročnog, zatim u okviru

tekućeg, bližeg i taktičkog. Ovdje će se pokušati odgovoriti samo u okviru načelnog, ali ne zato jer ovakav okvir daje onom evazivnom znatno veće mogućnosti:

— *prvo*, pristajanje uz granice rasta odnosi se samo na razvitak materijalne proizvodnje i potrošnje, na potrošačko društvo i populacionu eksploziju; pritom pristajanje uz ideju granica rasta također se ne odnosi na nerazvijene zemlje, koje moraju probijati sve granice u procesu svog stvarnog oslobođenja; također, ne priznaju se granice rasta u procesu stvarnog očovječenja čovjeka, formiranja nove etike, kao ni granice rasta duhovnog.

— *drugo*, nužnost prestanka ovakove i razvitak nove civilizacije je očita; oko obuzdavanja razularenosti potrošačkog društva valja nastojati svim sredstvima; ali treba naglasiti i mogućnost spontanih procesa koji su, međutim, vremenski isuviše udaljeni, a da bi to davalo prava na čekanje. Spontane procese treba očekivati tek onda kada se potrošnja pokaže ne samo besmislenom, nego kada nastupi i sama mogućnost konzumacije, tj. kada, primjerice, pojedinac bude raspolagao ili mogao raspolagati sa 365 automobila (dakle, svaki dan po jedan novi!) ili kada bude raspolagao sa 365 stanova (dakle, i opet svaki dan po jedan novi), što znači kada bude dosegnuta količina koja se više naprosto ne može konzumirati. Dakako, ovo je najgora i najnehumaniziranija mogućnost likvidacije mentaliteta potrošačkog društva;

— *treće*, obuzdavanje demografske ekspanzije jedan je od najvažnijih i neposredno najefikasnijih načina za sprečavanje razvitka i otežavanje krize. Čovjekova težnja za projekcijom u vječnost, njegov *Non omnis moriar* mora biti zadovoljen drugim, navlastito duhovnim potrebama, a ne isključivo preokupacijom u smislu biološke reprodukcije;

— *četvrto*, iako međunarodna kontrola sirovina danas još nije moguća, a pojam tzv. zajedničkog dobra čovječanstva odnosi se samo na neke dijelove Zemlje, razvitak adekvatnih odnosa u jednom zaista globalnom društvu je neminovan; pod pojmom globalnog društva smatra se ovdje razvitak takve povezanosti i međusobne ovisnosti uz respektiranje interesa svijju, i razvitak takove zajednice u kojoj mir, povjerenje i suradnja čine ne samo temelj samog opstanka, nego otvaraju i mogućnost napretka: pri tom pojam napretka ne izjednačava se sa pojmom neprestanog kvantitativnog rasta;

— *peto*, za pravo rješenje globalnih problema temeljna pretpostavka jest da oni koji jesu najviše pogođeni problemima, dođu do mogućnosti da se izraze i djeluju u skladu sa svojim interesima, što znači nužnost jačanja i širenja revolucionarnih procesa i promjena u posjedovanju vlasti; u tom smislu kretanje prema socijalističkim društvenim odnosima čini se jedino pravo rješenje; i konačno

— *šesto*, ogromna financijska sredstva koja su potrebna u procesu stvarnog oslobođenja i očovječenja ljudske zajednice nisu nepostojeća i nisu nedostupna čak ni danas, a niti će to biti u doglednoj budućnosti; riječ je o tome da se sredstva u okviru vojno-industrijskog kompleksa i sredstva namijenjena razaranju usmjere u pravcu razrješavanja istinskih potreba čovjeka.